

על הפרשה

עקב

מחשבה ומוסר

סוגיות ועיונים

אהרן קופמן

052-7624467

46254625M@gmail.com

אשמח לקבל הערות והארות

מחשבה ומוסר

"והיה עקב תשמעון" (ז, יב).

כתוב במדרש תנחומא, זה שאמר הכתוב "למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני" (תהלים מט, ו), יתברך שמו של הקב"ה שנתן תורה לישראל שיש בה תרי"ג מצות, ויש בהן קלות וחמורות, ומפני שיש בהן מצות קלות שאין בני אדם משגיחין בהן אלא שמשליכין אותן תחת עקביהן, כלומר שהן קלות, לפיכך היה דוד מתירא מיום הדין ואומר, רבש"ע איני מתירא מן מצות החמורות שבתורה שהן חמורות, ממה אני מתירא מן מצות הקלות שמא עברתי על אחת מהן אם עשיתי אם לא עשיתי מפני שהיתה קלה, ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה.

ביאר **הסבא מקלם זצ"ל**, העבירות החמורות הם מחרידות ומבהילות את האדם, והחרטה עליהם גדולה ורבה ביגון ודאגה ואנחה מרובה, ויש תקוה גדולה שיחזור עליהם בתשובה שלימה ויכופר, מה שאין כן על העבירות הקלות הפחד שלא יהיה עליהם חרטה כל כך ביגון ודאגה ומרירות הלב, ולא יכופר לו עליהם.

ולכן צריך לזהר בעניני המידות שהם קלים בעיני האדם, ומצינו שעונשיהם גדולים עד מאד, וכמה צריך האדם להרבות דאגה ויגון על עבירות אלו עד שיכופר לו החטא.

"והיה עקב תשמעון" (ז, יב).

אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני, תתמו), אמר דוד רבש"ע איני מתירא מן המצות חמורות שבתורה מפני שהן חמורות, אבל מתירא אני מפני הקלות שמא עברתי עליהם מפני שהם קלות ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה לכך נאמר והיה עקב תשמעון.

עורך **הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל**, שיש דברים שאפילו בגדר עבירות קלות אינם נחשבים אצלנו, ובכלל אינם שייכים לדעתנו לסוג איסורים, רק הם בגדר מילי דעלמא, וממילא אנו דשים אותם בעקב, ובאמת הם החמורות מצד עצמותם, והם נובעים מחסרון ביסודות האמונה.

ולדוגמא ענין חמדת הממון, שאנו לא רואים את הענין הזה כדבר חטא, ובאמת הרי שורשו חטא של חסרון אמונה ובטחון, והוא אב לכמה חטאים גדולים, ותאוותו הופכתו לאדם גשמי במהותו ולכן הוא בהול על הממון.

וכדברי **הגר"א** (אבן שלמה, ג) שכל החטאים והעבירות באים מחמדה, וההסתפקות שהיא ההיפוך מחמדה היא יסוד כל התורה, שהוא אמונה שלימה שלא לדאוג דאגת מחר.

וביאר הגר"א מה שאמרו חז"ל (יומא ט, ב) טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים, שהראשונים אע"פ שעברו עבירות חמורות שהן ביהרג ואל יעבור, אבל היה להם מעלת הבטחון, אבל אחרונים אע"פ שעסקו בתורה ובגמ"ח, אבל היתה בהם שנאת חנים והוא בא מחוסר בטחון, כיון שאם האדם מכיר שאין אחד נוגע במה שמוכן לחבירו כמלוא נימה, אין הוא בא לידי שנאה.

ועל תאוות הממון אמר הגאון ר' ישראל יעקב לובצנסקי זצ"ל (חתנו של הסבא מנובהרדוק), שאם מגוחך נראה לנו התינוק החובק את הקערה וחושש שהוריו לא יגזלו ממנו את המזון שכ"כ מעוניינים להאכילו, מה מגוחך הוא האדם החובק את רכושו, שהבורא ית"ש העניקו לטובתו והוא עושה משמרת ומשמרת שלא יקחו ממנו.

"יודעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסורך" (ת, ה).

עורר המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, שבתרגום אונקלוס כתוב "ארי כמא דמליף גוברא ית בריה". ומבואר שאין בבריאה סתם יסורין של הכאה, אלא היסורים באים ללמד את האדם את הדרך הנכונה, ומה שמשיגים מלימוד משיגים גם מיסורים.

וכמו שאמרו חז"ל (מגילה יד, א) גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים, שהיא החזירתן למוטב, וכמו שעל ידי הנביאים משיגים חכמה בינה ותורה, כמו כן משיגים על ידי היסורים, שעל ידם נעשה האדם גדול וחכם ונבון.

"ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטבה אשר נתן לך" (ח, ז).

יש לבאר מדוע יש להודות בברכת המזון על הארץ הטובה, והרי אילו היה אדם סועד אצל חבירו ומביע לו את תודתו ואומר לו, אני מודה לכבודו על שנתן לי בית ושולחן וכסא וכלים ומטעמים שונים, בודאי שיראו אותו כמהתל בחבירו, כי הרי כל הדברים הללו היו מקודם, ורק נתן לו ארוחה אחת ולא יותר. והנה הארץ כבר ברא הקב"ה בששת ימי בראשית, ואת הארץ הנחיל לאבותינו לפני אלפי שנה, ולמה בכל סעודה וסעודה יש להודות מלבד על המזון שהוא מקבל עכשיו, גם על הארץ.

תירץ זאת הגאון ר' בן ציון ברוק זצ"ל באופן נפלא, שכל זה דוקא באדם שסועד בבית חבירו, אבל נתאר לעצמנו, אדם התועה במדבר שממה רחוק מן הישוב ואין לו כלום להחיות נפשו, והרעב והצום מציקים לו, ואין לו במה להתכסות ולהסתתר מן השרב, ופתאום נוחת לשם מטוס ומוציאים ממנו בית מלא כל טוב, עם שולחן כסא מיטה ומנורה, וכל מיני מעדנים ומאכלים טובים ומשקאות, ואומרים לו, ראה כל מה שהבאנו בשבילך, קום נא ואכול ותשבע נפשך ותנהנה, האם במקרה כזה תספיק ההודאה שיגיד על המזון בלבד, והלא ודאי שחייב להודות על הכל, כי הכל הוא חדש למענו ובשבילו.

ולכן הקב"ה שהוא מחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית, ובכל יום הבריאה כולה חדשה היא, ולא לפי מה שהורגל האדם לראות כל דבר כדבר ישן, וכלשונו של החובות הלבבות (חשבון הנפש, ג) "ואל ישיאך רוב ראותך אותם ואורך רגילותך בהם על עזיבת התימה מהם והבחינה בהם, ותהיה קדימת ידיעתך אותם מחייבת, שתקל בהם בעבור שהיית רגיל בהם מילדותך לראותם ולהסתכל בהם. וככה נמצא רוב עמי הארץ והרבה מחשובי בני אדם על הענין הזה". נמצא שכל סעודה היא ממש בריאה שלמה וחדשה של עולם ומלואו, ולכן צריכה ההודאה להיות על הכל "על הארץ ועל המזון".

"ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך" (ח, י).

"אין לי אלא ברכת המזון, ברכת התורה מנין, אמר רבי ישמעאל קל וחומר, על חיי שעה מברך על חיי עולם הבא לא כל שכן, (ברכות מה, ב).

והקשה **המשך חכמה**, שלכאורה אין הברכות דומות, שהרי בברכת המזון מברך לאחר שאכל ובברכת התורה מברך קודם שלומד.

וכתב לבאר, שאין הברכה רק הודאה על הגמול הטוב שגמל לו הקדוש ברוך הוא, אלא יש בברכה ענין נוסף, כי כשאוכל ושבע אז הוא עלול לבעט, וכמו שאמר הכתוב "פן תאכל ושבעת וכו' ושכחת את ה' אלקיך", ולכן צוה השי"ת שכשיאכל וישבע, יזכיר שם אלקים בתודה ויברכו, ועל ידי כן יזכור כי "הוא הנתן לך כח לעשות חיל", ומידו לוקח האוכל למלאות נפשו כי ירעב. וזה מה שאמר בסמוך "השמר לך פן תשכח וכו' פן תאכל ושבעת וכו' ורם לבבך ושכחת וזכרת וכו' כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל", ובזה הראה לנו טעם הברכה, שלא יקשיח לבבו מדרכי השי"ת ועדותיו, וזה יתכן דוקא כשהוא שבע, ולא כשהוא רעב.

אבל בדברי תורה "מעיקרא כי עביד אדעתא דנפשיה עביד" (פסחים סח, ב), כי לומד ליעשות רב ולקנות חכמה, ואם לא יזכיר את השי"ת, כי התורה היא חיינו ואורך ימינו, ובה חנן את נפש הישראלי באצילות חכמתו יתברך, יתגאה ויעשנה קרדום להתעטר בה, ויוכל להיות סם המות למשמאילים בה, וכמו שאמרו על זה "יערף כמטר לקחי" שדברי תורה ממיתים אותם. ולכן צוה השי"ת "כי שם ה' אקרא - הבו גודל לאלקיני", והיינו שיברך קודם לימודו, ובזה יבוא לקיום התורה לשמה וללמוד אותה לשם יוצרה.

"ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" (ת, יז).

כתב **המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל**, במקרה נזדמן לי פעם לראות איש "מאחז עינים", שעושה מעשים הנראים כאלו הם מופתים באמת, כמו לבלוע איזה דבר דרך פיו, ורואים ברור בלי כל ספק כי אמנם בלעו ולבסוף הנה נמצא בידו, וכן יראה כתוחב לתוך בטנו סכין חד והנה לא נגעו כלל, וכדומה דברים שהנך יודע ודאי כי שקר יסודם, וסוף כל סוף מטעה אותך ונראה לך כאילו הם ממש דברים אמיתיים.

וכשהתבוננתי בזה נשתוממתי על המראה והסתכלתי בגודל אומנותם לעשות מעשים במהירות וקלות כה עצומה עד אשר לא תרגשנה העין מאמיתיות הדברים. והוא ביאור ענין הטבע ואמירת האדם "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", כי הבריאה וטבע הנהגתה היא באופן מהיר כ"כ עד שבאמת יראה איך ש"כחי ועוצם ידי" עושה את החיל, ולזה נואלו האנשים ומדמים שאמנם כן הוא כאשר הם רואים, כאותן האנשים העומדים ורואים את מעשה אחיזת העינים ומאמינים באמת לכל מה שהם רואים.

וכך רצה הקב"ה וכך הטביע בבריאה שכח וגבורה נתן בהם כאילו מעצמם הכל מתהווים, ולכן מקלות תנועתם חושב הוא האדם הרואה הכל כי אמנם באמת הכח ועוצם ידו עושה לו את כל החיל, ובזה הוא אשר נתבע האדם להיות לו עינים פקוחות ומביטות את האמת לאמיתו להכיר בקלות התנועה והמהירות ולהכיר את מסבב הגלגל - את הבורא יתברך "כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל", וכתרגומו שם "ארי הוא דיהב לך עצה למיקני נכסין", ואף את העצה אל תיחסנה לעצמך, אלא תיכף עם תחילת מחשבותיך תראה ותכיר את בעל הבריה.

ראה והתבונן כי שתי ההנהגות, הטבע והלמעלה מן הטבע, שתיהן שלובות ודבוקות זו בזו ולא יפרדו!

"ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" (ח, יז).

כתב הסבא מקלם זצ"ל, ואכתוב לך מה שחשבתי היום על הכסילים האומרים "כחי ועוצם ידי עשה לי החיל" וגו'. היתכן? אם נראה מנהל עסק רב על רבבות ויותר, ונער קטן משרת אותו ומושיט לו הסחורה אשר יצוהו להושיט, האם יאמר כי הוא מנהל העסק?

האדם אין עושה במחיתו שום דבר, רק מושיט בפה, והאיברים אשר ברא ה' ית', הם עושים כל המח'י: כח המושך, כח המחזיק, כח המעכל, כח הדוחה והמהפך לדם, והגידיים המובילים הדם להחיותו - האם יש לו שום דריסת הרגל בזה. וכמה עמל יש לאדמה, ובודאי כמה מלאכים לתקן המאכלים עד יחי' האדם, ומי שומר האברים אשר יעמול בהם; ומה חלק יש להאדם במחיתו, רק הושטת יד לפה.

ואם יאמר - כח לנהל העסק בהשכל, מי נתן לו הכח? האם קנה בחנות השכל, או אם יכול להעדיף על שכלו יותר מהקצוב לו, רק הבעל - שכל מוצא לעצמו כח להשכיל, ולא קנה ולא נקנה בחנות, רק מציאה מצא בעצמו, כפי שראתה חכמה העליונה אם מעט אם הרבה, ואי' מקום "לכחי ועוצם ידי" וכו'.

הא למדנו, כי האדם האומר זאת אינו אלא שגעון. ואנחנו רואים כי זה בטבע האדם, כמו שנאמר: "פן תאכל ושבעת וגו'" "ואמרת", פי' כן תאמר בדרך הטבע, ואמר הכתוב: "וידעת וגו'", הרי כי האדם בטבע יתנהג בשגעון. והשכר - על מניעת שגעון. היש חיק מתוק מזה.

"וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (ח, יח).

ביאר המשגיח ר' אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, אחד הכוחות החזקים ביותר הטמונים בנפש האדם הוא שמרגיש את עצמו כעצמאי, הוא היוזם והמוציא לפועל והמצליח, והוא נהנה

מהישגיו. עיקר הנאתו הוא שהוציא את הדבר לפועל, הדבר שבעבורו הוא רץ ועמל ויגע הוא בדרך כלל פחות חשוב בעיניו לאחר השגתו, מאשר עצם הצלחתו להשיג דבר שלא היה לו קודם לכן, ההרגשה שהוא אמר ונעשתה מחשבתו היא חשובה לו מהכל.

ובענינים גשמיים הרגשה זו היא טעות, כי כל הכח לעשות חיל הוא מה', ואף המחשבה והיוזמה היא מאת ה' וכמו שתירגם אונקלוס "הוא יהיב לך עיצא למקני נכסין" שאף העצה היא ממנו. וכל מה שניתנה לאדם הרגשה זו, היא בעבור הבחירה בין טוב לרע, שבבחירה זו הוא ברשות עצמו לגמרי, ובשביל מלחמה זו צריך האדם שיהיה לו כח חזק זה שהוא עצמאי והוא המחליט והיוזם, ורק על ידי כך יוכל לנצח את יצרו ולבחור בטוב.

אולם היצר הרע משכנע את האדם בדיוק ההיפך, וכמו שכתב בחובות הלבבות (יחוד המעשה, ה) שאם היצר יראה את האדם עובד את ה' יאמר לו, "אלו היה רוצה הבורא שתעבדהו, היה מכריחך בזה ומזרז אותך עליו, ולא היה אלא מה שהוא גוזר, וכי תוכל לעמד כנגד גזרותיו ולנצח דיניו? אין לך לעשות אלא מה שנגזר לך לעשותו, כי ממשלת כל הדברים ביד הבורא יתעלה". ואילו בעניני העולם הזה הוא משכנע אותו "הזהר מן העצלה והרפיון, ואל תסמך על זולתך, כי הטוב והרע ביכלתך, והמעשה וההנחה בכחך, השתדל בכחך וטרח בכל יכלתך, תגיע אל מה שתתאוה מתענוגי העוה"ז".

והאמת היא שבענינים הגשמיים צריך לבטוח בה' שהכל מאתו יתברך והוא עושה הכל, ואילו בענינים רוחניים הכל תלוי בידי האדם.

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך" (י, יב).

אמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה". אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר יראת ה' היא אוצרו. אין, לגבי משה מילתא זוטרתא היא, דאמר רבי חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן, קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול (ברכות לג, ב).

ולכאורה יש להבין, מה הקשו "אטו יראה מילתא זוטרתא היא", ומה זה סתירה לדברי ר' חנינא שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הלא הוא אומר רק שאינו בידי שמים, ואף אם אינו דבר קל אין זה סתירה לדבריו.

ביאר זאת המשגיח הגר"ל חסמן זצ"ל באופן נפלא, והקדים שלכאורה יש להקשות מהו חידושו של רבי חנינא, והלא כתוב "ובחרת בחיים" וודאי שאם הכל היה בידי שמים היה בטל הבחירה.

אלא הענין הוא, שרבי חנינא אמר דבר מבהיל, וחידיש שענין היראה הוא דבר פשוט שהוא ממילא, וכמו אם רואה אדם שגבור עומד נגדו וחרבו שלופה בידו איך לא יירא מלפניו, והאם שייך לומר על זה שצריך לבקש אותו או לצוות אותו שיירא, וכן אם רואה אדם את אלוקיו שחייו ומותו וכל אשר לו בידו המה, איך לא יירא ומה צריך לאזהרה על כך. וזה מה שאמר רבי חנינא, ראו חיוב האדם שכל מרכז העבודה היא היראה, והיראה הלא דבר קל הוא שאיננה תלויה אלא ביד האדם, ולא יתכן שלא יירא.

ועל זה הקשו "אטו יראה מילתא זוטרתא היא", והיינו שסוף סוף אנו רואים שהאדם אינו ירא וא"כ אינו דבר קל. ותירצו, שדברי רבי חנינא קיימים, כי היראה דומה לאדם שיש לו כלי שאף שהוא גדול נראה בעיניו כקטן, והמשל מלמדנו שהיראה דומה לשיווי כלי, שהכל תלוי אם יש לו את הכלי או אין לו ולא בעצם הכלי, ורק למי שאין לו את הכלי נראה אצלו כגדול, וכן היראה הוא חיוב הבא ממילא שהרי אי אפשר שלא יירא, והראיה לכך היא שמי שמתירא אינו נחשב אצלו זאת לשום מעלה, כי רואה מלך גדול עומד נגד עיניו, ומה שדבר גדול הוא למי שאין לו, זה רק מפני שמתרפה ומסיח דעתו לבלי דעת, אבל אינו מפני שעצם היראה היא דבר גדול.

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה" (י, יב).

למדו מכאן חז"ל, שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

מסופר על הגאון ר' ישראל מסלנט זצ"ל ששאל לאחד "מה מעשיך", ועל כך השיב, אני עושה עסקים. חזר ר' ישראל ושאלו כמה פעמים אותה השאלה, והאיש חזר והשיב את אותה התשובה. אז אמר לו ר' ישראל והסביר את כוונתו, אני שואל מה אתה עושה, ואילו אתה משיב לי מה שהקב"ה עושה.

"כי ה' אלקיכם הוא אלקי האלקים ואדני האדנים הקל הגדל הגבר והנורא" (י, יז).

אמרו חז"ל (יומא ט, ב) למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה, אתא משה אמר הקל הגדל הגבר והנורא, אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא, אתא דניאל אמר נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור, אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו שנותן ארץ אפים לרשעים, ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות.

למד מכאן המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל יסוד גדול בענין התפילה, שאין מטרת התפילה לשבח את גדלותו יתברך בריבוי שבחים ומעלות, אלא רק בשבחים שנפשו של האדם מכירה בהם, ובאותה המידה שבה הוא מכיר ומרגיש את בוראו כך עליו לשבח ולפארו.

וכן הותקנו כל מטבע הברכות, וכמו שמברכים על הרעמים "שכוחו וגבורתו מלא עולם", ואף שגם בלא הרעמים כוחו של ה' נמצא בבריא, אבל כיון שעל ידי הרעמים האדם משיג בנפשו את ההכרה הזו, לכן דוקא בזמן הרעמים הוא צריך לברך.

וכן משבחים את השי"ת שהוא סומך נופלים ורופא חולים, אף שהוא סומך ומרפא את הבריאים, אבל האדם אינו מרגיש ואינו מכיר בגבורה זו, רק שהוא רואה וחש את הרפואה לחולים והסמיכה לנופלים.

ולכן ירמיהו ודניאל לא אמרו הגבור והנורא, ואף שידעו בגבורות ה', אבל כיון שלא ראו זאת בחוש בזמן החורבן, לא יכלו לשבח על דבר שאינו בהכרת נפשם.

וכן כתב יסוד זה **מין הסטייפלצור זצ"ל** (ברכת פרץ), והוסיף, שכל מה שתקנו חז"ל לומר בתפילה, על כרחק שהם דברים שגם אנו במיעוט שכלנו יכולים להגיע בהם לידי הכרה בגבורת ה', ולכן כשאומרים ומודים "על נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת", צריך שהאדם יבוא לידי השגה במציאות בדבר זה, ולכן הוא יכול להודות על כך.

"את ה' אלקיך תירא" (י, כ).

שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש, אמרו לו תלמידיו, רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהן, אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה, עד שבא ר' עקיבא ולימד את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים (ב"ק מא, ב).

ויש לבאר מדוע רבי עקיבא השווה את מורא התלמידי חכמים למורא שמים יותר מאשר את מורא אביו ואמו.

תירץ זאת **המגיד מדובנא זצ"ל** במשל נפלא, לסגי נהור שהיה צריך להרחיק נדוד לבקש לו לחם רעבון ביתו, ולקח לו כתב תעודה על עצמו כמשפט הממשלה שבה יוכל לנסוע למדינה אחרת (פספורט) וילך הוא עם משרתו המנהיגו. ויהי בבואם אל הגבול, שאלו אותו על כתב המלך, והסגי נהור הוציא מחיקו את הכתב שהיה לו להראותו לעיניהם, ויהי כי קראו בו ויאמרו לו זה כתב התעודה שלך, ואיה תעודתו של השני המשרת אותך, השיב ואמר, דעו נא אדוני כי אני קבלתי תעודה עלי גם על האיש השני אשר עמדי, וקראו בו היטב ותראו שכן הוא, וקראו בקול למען אשמע גם אנכי. ויעשו לו כן, ויקראו לפניו, הנה מעיר פלונית נוסע סגי נהור כו'. ענה ואמר עתה ראו כי גם משרתי נכתב בכתב הזה, כי אחר אשר נכתב פלוני הסגי נהור, וסגי נהור ודאי לא יוכל ללכת לבדו, והוא צריך למנהיג להוליכו ולשמרו, ואם כן הרי הוא גם כן כלול בכתב הרשיון.

וכן הוא הנמשל, כי הקב"ה אמר "את ה' אלקיך תירא", אבל כיון שיש אנשים המגששים כעורים באפילה בעבודת ה', וחייבים הם לתלמיד חכם שיוורה את דרכם איך לירא מה', אם כן בהכרח שגם המורא מהתלמיד חכם נכתב בפסוק, ויש לרבות אף את מוראו.

בדרך נוספת ידוע לבאר, שרבי עקיבא ראה איך ששמעון העמסוני לא ידע מה לרבות מ"את ה' אלקיך תירא" ולכן פירש מכל דרשותיו שדרש בכל התורה כולה מפני שחיפש את האמת, וכשראה רבי עקיבא את גדלותו של שמעון העמסוני איך יכול לפרוש מכל מה שדרש בימי חייו, זה הביא אותו לדרוש שצריך לירא מתלמידי חכמים, כי כל מציאותם הוא רק חיפוש האמת.

"ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך" (יא, יד).

אמרו חז"ל "מצוה גוררת מצוה וכו' ששכר מצוה מצוה" (אבות ד, ב). ומבואר שאין שכר למצוות בעולם הזה, וכל השכר הוא שיעשה עוד מצוות, וזהו השכר האמיתי שמתקרב על ידי כך לעבודת ה'. ואם כן צריך לבאר מהם ההבטחות שה' מבטיח ליתן מטר אם שומרים על מצוותיו.

וביאר הרמב"ם (תשובה ט, א) וכתב, "הקדוש ברוך הוא נתן לנו תורה זו עץ חיים היא, וכל העושה כל הכתוב בה, ויודעו דעה גמורה נכונה זוכה בה לחיי העולם הבא, ולפי גודל מעשיו ורוב חכמתו הוא זוכה, והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידנו לעשות התורה כגון שובע ושלוש ורובי כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שזוכה לחיי העולם הבא וכו', וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה מדעת ונעסוק בהבלי הזמן כענין שנאמר וישמן ישורון ויבעט, שדין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות העולם הזה, שהן חזקו ידיהם לבעוט, ומביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העולם הבא כדי שייאבדו ברשעם, הוא שכתוב בתורה תחת אשר לא עבדת את ה' וגו', ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך, נמצא פירוש כל אותן הברכות והקללות על דרך זו, כלומר אם עבדתם את ה' בשמחה ושמרתם דרכו משפיע לכם הברכות האלו ומרחיק הקללות מכם, עד שתהיו פנויים להתחכם בתורה ולעסוק בה כדי שתזכו לחיי העולם הבא, וייטב לך לעולם שכולו טוב ותאריך ימים לעולם שכולו ארוך, ונמצאתם זוכין לשני העולמות, לחיים טובים בעולם הזה המביאים לחיי העולם הבא".

הוסיף המשגיח ר' אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, שזה מה שכתוב "ואכלת ושבעת" שהיא הברכה הכי גדולה, כי אין לך אדם שישבע בעניני העולם הזה, כי הרודף אחר תענוגי העוה"ז הוא רעב תמיד, אבל מי שמשתמש בתענוגי העולם רק כדי שיוכל ללמוד בנחת ובשמחה, אז יכול להרגיש הרגשת שובע, כי עניני העולם הם רק כאמצעי לעבודת ה'.

"ואספת דגנך" (יא, יד).

תנו רבנן "ואספת דגנך" מה תלמוד לומר, לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן, תלמוד לומר ואספת דגנך, הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחי אומר, אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישא וזורע בשעת הרוח תורה מה תהא עליה, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ואספת דגנך. אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן (ברכות לה, ב).

הקשה **הגאון ר' חיים מוואלזין זצ"ל** (נפש החיים א, ח), איך יתכן לומר שהפסוק "ואספת דגנך" מדבר על זמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, והלא בתחילת הפרשה נאמר "והיה אם שמע תשמעו אל מצותי וכו' ולעבדו בכל לבבכם".

וכתב לתרץ, "כי ודאי שאין דעת ר' ישמעאל שיהא הרשות נתונה לאדם לפרוש ח"ו אף זמן מועט מעסק התורה ולעסוק בפרנסה ויהיה בטל אותו העת מעסק התורה לגמרי ח"ו, אמנם רמזו ר"י בלשונו הקדוש הנהג בהן מנהג דרך ארץ, ר"ל עמהן עם הד"ת, היינו שגם באותו העת ושעה מועטת שאתה עוסק בפרנסה כדי הצורך וההכרח לחיות נפש, עכ"פ ברעיוני מחשבתך תהא מהרהר רק בד"ת. וכן רבא אמר לתלמידי ביומי ניסן ותשרי לא תתחזו קמאי דיקא, שלא לבא לבית מדרשו, אבל ודאי שתלמידי רבא לא היו בטלים ח"ו לגמרי מעסק התורה גם בביתם באלו הימים.

ואמרו שם הרבה עשו כר"י ועלתה בידם, והרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, היינו רבים דוקא, כי ודאי שלכלל ההמון כמעט בלתי אפשר שיתמידו כל ימיהם רק בעסק התורה שלא לפנות אף שעה מועטת לשום עסק פרנסת מזונות כלל. ועל זה אמרו באבות "כל תורה שאין עמה מלאכה וכו'", אבל יחיד לעצמו שאפשר לו להיות אך עסוק כל ימיו בתורתו ועבודתו ית"ש, ודאי שחובה מוטלת עליו שלא לפרוש אף זמן מועט מתורה ועבודה לעסק פרנסה חס ושלום, וכדעת ר' שמעון ב"י.

ועל פי זה הוסיף לבאר, שבפרשה ראשונה של ק"ש כתוב "ובכל מאדך", ואילו בפרשת והיה לא כתוב "ובכל מאדכם". כי פרשת שמע כולה בלשון יחיד נאמרה, ויחיד שאפשר לו, הוא צריך לקיים לא ימוש ספר התורה הזה מפייך דברים ככתבן ממש, לכן נאמר ובכל מאדך - בכל ממונך, והיינו שלא לעסוק בפרנסה כלל. אבל פרשת והיה שנאמרה בלשון רבים, ורבים כמעט מוכרחים להתעסק עכ"פ מעט גם בריוח ממון לחיי נפש, ולכן לא כתוב בה ובכל מאדכם. **"ולמדתם אתם את בניכם לדבר בס בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" (יא, ט).**

לכאורה כיון שהתורה מדברת על הלימוד לבנים היה צריך לכתוב "בשבתם ובביתם וגו'" ומדוע כתוב "בשבתך בביתך וגו'".

ביאר **הסבא מקלם זצ"ל**, שהתורה מלמדת את האדם, כי אם הוא רוצה ללמד את בניו את דרך התורה, צריך הוא עצמו ללמוד ולקיים את התורה בכל מצב, ואז ילמדו ממנו בניו איך לקיים את התורה, ולכן הפסוק מדבר על האב "בשבתך בביתך וגו'", שאם הוא מתנהג על פי דרך התורה, בניו יוכלו ללמוד משיבתו בביתו, ומן לכתו בדרך, ומן שכבו, ומן קומו היאך צריך להתנהג, ועל ידי זה הוא יקיים "ולמדתם אתם את בניכם".

"ולדבקה בו" (יא, כב).

כתב **הרמב"ן**, ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד, לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו, ולבו איננו עמהם, אבל הוא לפני ה'.

וכן כתב במילותיו המרטיטות **מִן הַחֲזוֹן אִישׁ זַ"ל**, "ואמנם האיש הזוכה לידיעת התורה, הוא הולך בין אנשים ונדמה כבן אדם, אבל באמת הוא מלאך הדר עם בני תמותה, וחי חיי אצילות ומרומם על כל תהילה".

סיפר **הגאון ר' חיים זייצ'יק זצ"ל**, פעם נסעתי בשליחות הגאון ר' אברהם יפהן זצ"ל לעיר בראנוביץ, ונסעתי אז ברכבת המהירה, דבר שנחשב בימים ההם למותרות ובזבז, אלא שבגלל נחיצות הדבר נאלצתי לרכבת זו, ואז נדמן לי לראות דבר פלא, תגלית חדשה של הזמן ההוא, האזניות שהיו כורכים על האזנים בכדי לקלוט את החדשות והמנגינות מגלי הרדיו, והנה אחד משרי המלוכה ישב לו בפניה כולו ריכוז והשקט, על אזניו כרוכות אזניות, וכשהיו פונים אליו בשאלה לא נענו כלל, עד שהיה נדמה לכל שהוא חרש לא יפתח פיו וכשוטה.

אבל לאמיתו של דבר היתה לו הרשות לחשוב ולהביט מגבוה על כל בני לויתו, שהמה כחמורים יסתובבו לד' אמותיהם, ולא ישמעו ולא יבינו מכל הפלאות המתרחשות בעולם, ורק הוא המצוייד בכלי השמיעה מטייל בשמיעתו ומחשבתו ברחבת העולם, והוא מלא בתענוגים מקולות הערבים המגיעים לאזניו ממרחקים מקצה הארץ, ושתיקתו הן הן גבורותיו וזהו דיבורו.

כדוגמת אותו השר המצוייד באזניות הרדיו, הוא האדם המוסרי הגבוה ביחס לבני לויתו וסביבתו, בעל המחשבה השותק והשקוע בעולמות הנצח הוא המדבר, ושמיעתו ושתיקתו הן דבריו, מטייל הוא בין מלאכים וקדושי עליון, סופג אל נפשו את זמרת י-ה ורואה נפלאות וחדשות עד כלות הנפש.

סוגיות ועיונים

קדימה בברכות

זית) יש אומרים שיכול לברך על מה שרוצה, ויש אומרים שצריך להקדים את הפרי החביב עליו (ולא מחשבים מה רוצה עכשיו לאכול אלא הולכים אחר המין החביב עליו בדרך כלל). והובאו ב' הדעות בשו"ע או"ח (ריא, א).

ואם יש לפניו פירות שאינם משבעת המינים צריך תמיד להקדים את הפרי החביב עליו.

ג. הסתפק המגן אברהם (יג) מה הדין אם היו לפניו יין ותבשיל שעורים וזית, על מה יברך קודם. שהרי יין קודם לזית (ואע"פ שגפן הוא השלישי לארץ וזית ראשון לארץ השני, כל זה דוקא בענבים אבל אם עשה מהם יין ברכתו יותר חשובה וצריך להקדימה לזית), ושעורים קודמים ליין, וזית קודם לשעורים (כך פסק המגן אברהם, אולם המ"ב (כה) הביא כמה פוסקים שחולקים וסוברים שברכת במ"מ על השעורים קודמת לזית), ואם כן מה צריך לברך קודם, והרי זה גלגל החוזר. ונשאר המג"א בצ"ע.

ד. באופן נוסף הסתפקו האחרונים, אם יש לפניו תמר שהוא משבעת המינים, תפוח, ובננה. וסדר חביבותם עליו הוא: תפוח, בננה, ותמר. על מה יברך ראשון. שהתמר שהוא משבעת המינים קודם רק לתפוח כיון שברכותיהם שוות וצריך להקדים את הפרי

א. כתוב בפסוק "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש" (ח, ח). ולמדו מכאן (ברכות מא, א) שכל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה. אולם כתוב פעמיים בפסוק את המילה "ארץ" ולמדו מכאן (שם, ב) שכל הקודם לארץ קודם לברכה, ולכן אם יש לו תמרים ורמונים צריך להקדים את התמרים, ואע"פ שהרמון הוזכר לפניו בפסוק, אולם התמרים שהם הדבש הם שניים לארץ השני וקודמים לרמון שהוא חמישי לארץ הראשון.

וכתבו שם בתוס' שאם יש לפניו חטה וזית או שעורה ותמרים ששניהם באותו קרבה לארץ (חטה וזית ראשונים. שעורה ותמרים שניים), צריך להקדים את הקרובים לארץ הראשון.

נמצא שסדר הקדימה בשבעת המינים הוא: חטה, זית, שעורה, תמר, גפן, תאנה, רמון.

ואע"פ שכל הברכות הם מדרבנן, דרשה זו היא דאורייתא, ומשמע שמדאורייתא צריך לאכול את הפירות כפי סדר שנכתבו בפסוק, ולכן אף מדרבנן תקנו כן לענין הברכה.

ב. אם יש לפניו הרבה פירות וחלקם משבעת המינים, אם ברכתן שווה צריך להקדים את הפרי משבעת המינים, אולם אם אין ברכתן שווה וצריך לברך ב' ברכות (כגון צנון

משבעת המינים, ואם יבוא לברך על הבגנה יצטרך להקדים את התפוח כיון שהוא חביב עליו יותר מכולם, והרי זה כגלגל החוזר, שכל אחד קודם לחבירו והיאך יברך.

ה. בחכמת שלמה (שם) כתב לפשוט את ספיקו של המגן אברהם ממה שהסתפקו בזבחים (צ, ב) לענין קדימה בקרבנות, שאם יש לכהן להקריב קרבן חטאת העוף ועולת בהמה ומעשר בהמה, איזה קרבן יקריב ראשון. שחטאת קודמת לעולת בהמה (מפני שחטאת קודמת לעולה), ומעשר בהמה קודמת לחטאת העוף משום שהיא זבח (ששוחטים אותה בסכין ועוף רק נמלק), ועולת בהמה קודמת למעשר בהמה (מפני שהיא קדשי קדשים). והרי זה חוזר חלילה, שלכל קרבן יש קרבן אחר שקודם לו.

ונחלקו שם בגמ', שבבבל סברו שמיין זבח עדיף, ולכן צריך להקדים את המעשר בהמה, ולאחריה את חטאת העוף ולאחריה את עולת הבהמה.

ובמערבא אמרו, שצריך להקדים את חטאת העוף ראשונה, מפני שחטאת קודמת לעולת בהמה, ועולת בהמה קודמת למעשר בהמה, ולכן צריך להקדים את החטאת לכולם, ואע"פ שאין חטאת העוף קודמת למעשר בהמה, אבל במקום שהיא נמצאת יחד עם עולת בהמה, כיון שהעולת בהמה קודמת לה והחטאת קודמת לעולת בהמה, אם כן החטאת קודמת לכולם, ולאחריה עולת בהמה ולאחריה מעשר בהמה. וכן נפסק להלכה (עי' רמב"ם תמידין ומוספין ט, ח).

ובביאור הקדימה כתב רש"י, שאע"פ שיש מעלה למעשר בהמה שהיא זבח ולכן היא קודמת לחטאת העוף, אבל במקום שיש גם עולת בהמה שגם היא זבח, והחטאת קודמת למעלה זו של זבח, אם כן מתבטלת אף המעלה מהמעשר בהמה ולכן צריך להקדים את חטאת העוף לכולם.

ולמד מכאן החכמת שלמה, שהוא הדין לענין ברכה על יין שעורים וזית, שכיון שהזית קודם לשעורים משום גזירת הכתוב שהוא סמוך לארץ, אם כן הוא אף קודם ליין, ואע"פ שאם היו לו רק יין וזית צריך להקדים את היין משום שיש לו ברכה מיוחדת, אבל במקום שנמצא יחד עם שעורים שאף בהם יש ברכה מיוחדת (במ"מ) ובכל זאת הזית קודם להם, אם כן נדחית במקום זה המעלה של ברכה מיוחדת, וצריך להקדים את הזית ואחר כך את השעורים ואחר כך את היין.

ו. בשו"ת פנים מאירות (ג, לה) כתב גם להביא ראיה מסוגי' זו לגבי קרבנות, אולם כתב בסגנון אחר, שמדאורייתא יש גזיה"כ להקדים חטאת העוף לעולת בהמה, ומדרבנן יש להקדים את המעשר בהמה שהוא מין זבח, ואף אם היה בא לבדו היה צריך להקדימו לחטאת העוף, אמנם במקום ששלשתן לפנינו ויש גזירת הכתוב להקדים את החטאת לעולת בהמה אם כן היא קודמת אף למעשר בהמה שמעלתה רק מדרבנן. וכמו כן לענין ברכות, זית קודם לשעורים מגזירת הכתוב שכתוב סמוך לארץ, והמעלה להקדים את היין לזית הוא מדרבנן משום שיש לו ברכה בפ"ע, ולכן

במקום ששלשתן לפנינו צריך להקדים את הזית לכולם שמעלתה מדאורייתא.

אולם בסוף דבריו כתב לדחות, שבחטאת שקודמת לעולה יש גזירת הכתוב להקדימה אפי' שהיא מין זבח, ולכן צריך להקדימה גם למעשר בהמה (הקודמת לחטאת העוף) שהוא מין זבח, משום שיש כאן גזיה"כ לא להחשיב את המעלה של מין זבח ומעלה זו נדחית לגמרי, אולם לגבי קדימת הזית לשעורים, מצינו שהזית קודם לברכת בורא מיני מזונות אבל לא מצינו שהוא קודם לברכת הגפן, ולכן צריך להקדים את היין שהוא קודם לזית, ואחר כך את הזית ואחר כך את השעורים.

ז. וכדברי החכמת שלמה כתבו הפוסקים בנדון של תפוח תמר ובננה, שכיון שהתמר שהוא משבעת המינים קודם לתפוח שיותר חביב עליו, אם כן נדחית מעלת החביב לגמרי, ולכן אף שהבננה יותר חביבה מהתמר, אין לו להקדים אותה, וצריך לברך על התמר ואחר כך על התפוח ואחר כך על הבננה.

אמנם יש שכתבו לחלק בין דין ברכות לדין קרבנות, משום שיש לחקור באופן

שיש לפנינו כמה פירות ומברך על פרי אחד ואינו צריך לברך על השאר, האם הברכה חלה על כל הפירות או שהברכה חלה רק על פרי אחד והשאר נפטרים בכך. [התבואות שור (יו"ד יט, יז) כתב שאי אפשר לכוון לצאת בברכה רק על פרי אחד ועל כל פרי ופרי יהיה חייב לברך שוב, וזה נחשב לברכה לבטלה, ומשמע שסבר שהברכה פוטרת את שאר הפירות ואינו יכול לכוון שלא תפטור. אמנם הפרי חדש (שם) סובר שיכול לכוון שלא לברך אלא רק על מה שלפניו, ואם כן משמע שהברכה חלה על כולם ולכן יכול לכוון שלא יפטור אלא מה שלפניו].

ואם נאמר כדברי הפר"ח שהברכה חלה על כל הפירות, יש להסתפק על מה יברך קודם, אולם אם נאמר כדברי התבו"ש שהברכה על הפרי הראשון פוטרת את חבירו, אם כן כשיש לפניו תמר ותפוח וצריך לברך על התמר משום שהוא משבעת המינים, נמצא שעל התפוח אינו צריך לברך כלל ואין לו כלל קדימה לבננה שעליה צריך לברך בורא פרי האדמה, ואם כן כל הנדון הוא רק בין התמר לבננה, והבננה יותר חביבה, ולכן צריך להקדים את הבננה ואחר כך את התמר ואחר כך את התפוח.

בחיוב ברכת המזון אם הוא על האכילה או על השביעה

לברך [ודבר זה מצוי בקטן שנעשה גדול במוצאי שבת, שאוכל סעודה ג' סמוך לשקיעה, ומברך ברכת המזון לאחר צאת הכוכבים שכבר נעשה גדול].

וביאור חקירתו היא, האם "מעשה האכילה" היא המחייבת בברכת המזון, ולכן אם

א. "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך" (ח, י). הסתפק הגאון רבי עקיבא איגר (הגהות לשו"ע או"ח, ח, קפו) בקטן שאכל ביום האחרון של שנת י"ב לעת ערב קודם הלילה, ובתחילת הלילה שנעשה גדול עדיין לא נתעכל המזון, האם הוא חייב מדאורייתא

אינו חייב כלל בזמן אכילתו, כיון שאינו בר חיובא, ואולי אין מקום לחייבו לברך כשהגדיל.

ב. והחזון איש (או"ח כח, ד) כתב לחקור בגדר הדין שיכול לברך ברכת המזון תוך שיעור עיכול (כמבואר בברכות נג, ב), האם הטעם הוא משום שברכת המזון היא על מה שהספיקו הקב"ה מזונו, וכל זמן שהמזון לא נתעכל והמזון מזין אותו ומפרנסו, יכול לברך. או שברכת המזון אינה אלא על עיקר האכילה, ומה שמברך עד שעור עיכול, הוא מדין שיעור זמן שיכול לשהות בין האכילה לברכה.

וספק זה תלוי בספיקו של רע"א, שאם חיוב הברכה על השביעה יש לומר ששיעור עיכול הוא מחמת שכל זמן ששבע יכול לברך על הנאתו ששבע, ולאחר זמן זה אין לו על מה לברך שהרי אינו שבע כבר, אבל אם הברכה היא על האכילה, צריך לומר ששיעור זמן של עיכול הוא רק דין כמה מותר לשהות בין האכילה לברכה, וכל זמן שהוא שבע יש לו עדיין שייכות לאכילה ולכן יכול לברך עליה.

והחזון איש נקט שהיא ברכה על האכילה, וכתב שיש זכר לדבר מדברי בית שמאי שאמרו שצריך לחזור למקומו שאכל ולברך שם (ברכות נא, ב). ומשמע שהיא ברכה על האכילה ולכן צריך לברך במקום שאכל, כי האכילה מחייבתו בברכה.

ולכן הכריע החזו"א שאף קטן שהגדיל אינו חייב לברך מדאורייתא כי חיוב הברכה היא מחמת האכילה, ובאותה שעה היה קטן.

בשעת האכילה היה פטור מלברך, שוב אינו חייב אף כשהגדיל, או ש"השביעה" מחייבתו לברך, שהרי מברך לאחר האכילה, ולכן אף שבשעת האכילה היה פטור לברך, אבל כיון שהיה שבע בגדלותו חייב לברך. [וכן הסתפק בשו"ת כתב סופר (או"ח, לא) וכתב, שהספק הוא רק אם לא אכל כלל כשהגדיל, אבל אם אכל פחות מכדי שביעה בקטנותו ואכל עוד כשנתגדל עד ששבע, חייב לברך כיון שאכל בגדלותו ושבע].

[ורע"א נקט בחקירתו האם חיובו מדאורייתא לאחר שהגדיל, ונראה שפשוט לו שחייב לברך רק הסתפק אם מדאורייתא או מדרבנן. אמנם יש שכתבו שאף מדרבנן אינו חייב לברך משהגדיל, שהרי אינו חייב יותר מדין חינוך (ועי' בציונים לתורה (יב) שכתב שיש דין חינוך אף לאחר שהגדיל)].

וכתב שהראה לו חתנו שאף החכמת אדם (קנ"ג, א. והובא בפתי תשובה יו"ד שמא, ה) הסתפק כעין זה לגבי אונן, אם אכל כשהוא אונן ונקבר המת קודם שעבר זמן עיכול האם צריך לברך. ולגבי תפילה אם לא עבר זמן התפילה צריך להתפלל (שם, ז), והסתפק אם ברכת המזון דומה לתפילה, כיון שתפילה זמנה עד חצות, אבל בברכת המזון כיון שהחיוב הוא על האכילה, והיה פטור בזמן אכילתו, לכן אינו חייב לברך לאחר שעבר אנינותו, או שאף ברכת המזון חיובו הוא עד זמן עיכול והוא דומה ממש לתפילה וחייב לברך.

אמנם רע"א כתב לחלק, שבאונן יש חיוב מצד אכילתו לברך, אלא שפטור לברך בזמן אנינותו מצד עוסק במצוה, ולכן כשנגמרת אנינותו חייב לברך, אבל בקטן

ג. והנה אמרו בערכין (ד, א) "הכל חייבין בזימון כהנים ליום וישראלים". והקשו, פשיטא. ותירצו, לא צריכא דקאכלי קדשים, סד"א ואכלו אותם אשר כופר בהם אמר רחמנא והא כפרה היא, קמ"ל ואכלת ושבעת אמר רחמנא והא איתנהו.

ויש לבאר מה הס"ד לומר שהכהנים לא יברכו ברכת המזון (ועי' במשך חכמה ובכלי חמדה מה שכתבו לבאר).

וביאר הגר"י פערלא (רס"ג עשין, ל), שהיה ס"ד לומר שאין זו אכילה להתחייב עליה בברכת המזון, כיון שמשום כפרה היא באה הרי היא כגמר הקרבת הקרבן על המזבח, ואין עליה שם אכילה אלא כפרה, ואין זה בכלל הפסוק "ואכלת וגו'". וקמ"ל "ואכלת ושבעת" אמר רחמנא, והיינו שהחייב תלוי בשביעה, וסוף סוף הכהן שבע ולכן חייב לברך.

ומבואר בדבריו שספיקו של רע"א הוא השקלא וטריא בסוגי', שבהו"א סברו שהחייב תלוי באכילה, ולמסקנא החייב הוא מחמת השביעה.

ד. עוד נחלקו הראשונים בשיעור שביעה. החינוך (מצוה תל) כתב "וזאת השביעה אין לה שיעור שוה בכל אדם, אבל כל אדם יודע שביעתו, וידענו שיעור שביעת הצדיק שהוא באוכלו לשובע נפשו, ארצה לומר כדי מחיתו לבד". ובמשנה ברורה (קפד, כב) העתיק את דבריו להלכה. אמנם בשער הציון (שם, כה) כתב, "ולכאורה משמע מלשונו דאם הוא איש רעבתן ואינו שבע כי אם באכילה מרובה מאד אינו מתחייב כי אם לפי שביעתו, ומרבותיו של רש"י [ברכות,

מב] משמע דתלוי לפי אנשים אחרים, כל שדרכו לקבוע סעודה בשיעור הזה מקרי שביעה".

ולכאורה יש לומר שהם נחלקו בחקירה הנ"ל, שרבותיו של רש"י סברו שהחייב הוא על "מעשה אכילה", והשביעה היא רק מתנאי החיוב, ולכן יש לומר ששיעורה קבוע. אבל החינוך סבר שהשביעה עצמה היא המחייבת בברכה, ולכן אין לקבוע לה שיעור קבוע, אלא כל אחד תלוי לפי שיעור ששבע בו.

וכן כתבו האחרונים (רדב"ז, ב' אלפים רכד. שו"ת חתם סופר או"ח, מט. פנים יפות, בחקותי, שערי תשובה או"ח, קצז) לדון אם זקן או חולה אכלו שיעור כזית ושבעו, האם חייבים לברך מדאורייתא כיון ששבעו. ואף דבר זה תלוי בחקירה הנ"ל.

ה. עוד נחלקו הפוסקים האם צריך לאכול שיעור שביעה בזמן של כדי אכילת פרס. הפרי מגדים (או"ח, רי) סבר שאינו צריך לאכול בשיעור של בכדי אכילת פרס (ורק באכילת כזית שחייב ברכתה מדרבנן צריך בכדי אכילת פרס). והמנחת חינוך (שיג) כתב שצריך לאכול אף בשיעור שביעה בכדי אכילת פרס, וכן השיגו בשער הציון (שם, י) וכתב "וגם זה לא ברירא כולי האי, דאפשר דאף שיש כדי שביעה, ואכלת גם כן בעינן, וזה לא מקרי אכילה".

ולכאור' מחלוקתם תלויה בחקירה הנ"ל, שהפרי מגדים סבר שהחייב הוא על השביעה, ולכן אין צריך לאכול בכדי אכילת פרס, ששיעור זה לא נאמר אלא בדיני אכילה, אבל בברכת המזון החייב הוא על

השביעה. אמנם המנח"ח והמ"ב סברו שהברכה היא על האכילה ולכן צריך לאכול בכדי אכילת פרס.

ו. ובשו"ת יד אליהו (רגולה, יז) הסתפק, אם אכל והמתין עד סמוך לזמן שיעור עיכול, באופן שאם יתחיל לברך יעבור באמצע שמברך שיעור עיכול, האם מותר לו להתחיל אע"פ שחלק מהברכות יהיו לבטלה.

ויש לומר שספיקו הוא רק לפי הצד שהברכה היא על השביעה, ולכן לאחר שיעבור הזמן ששבע אסור לו לברך, ולכן הסתפק אם מותר לו להתחיל ולברך בכה"ג.

אמנם החזון איש (שם) כתב שאם התחיל קודם שיעבור הזמן מותר לו להמשיך ולברך אף לאחר הזמן, כי הברכה היא על האכילה, ושיעור זמן עיכול הוא דין שיעור בהפסק בין האכילה לברכה, וכיון שהתחיל לברך קודם הזמן, ודאי שיכול להמשיך ולברך, כי לא היה הפסק בין האכילה לברכה.

ז. ובאמרי בינה (או"ח, יד) כתב להקשות על דברי רע"א שהחיוב הוא על השביעה, מדברי הרמ"א (או"ח רע"א, ו) שאם גמר סעודתו וקדש היום קודם שברך בהמ"ז, אינו מזכיר של שבת כי הולכים אחר תחילת הסעודה (והבית יוסף פסק שצריך לברך, ובמגן אברהם כתב שהב"י הסתפק ופסק לחומרא להזכיר), ואם כדברי רע"א שהחיוב הוא על השביעה, מדוע שלא יזכיר שבת בברכה והלא השביעה היא בשבת, ולכן הכריח שהברכה היא על האכילה, וכיון שבשעת האכילה לא היה עליו להזכיר של שבת, לכן אף כשמברך בשבת אין לו להזכיר את השבת.

והאחרונים (משמרת חיים ברכות, ו. חבצלת השרון, עקב) כתבו ליישב, שאף שחיוב הברכה היא על השביעה, אבל הזכרת "רצה" היא מדיני השבת, שאכילה וסעודה בשבת היא המחייבת את הזכרת המאורע בברכה, שהרי רק בסעודה שהיא חובה צריך לחזור אם לא הזכיר את השבת, וע"כ שהוא מדיני האכילה בשבת, ולכן סבר הרמ"א שאם אכל בחול אף שהוא שבע בשבת אינו צריך להזכיר את השבת בברכה.

ח. עוד הביאו האחרונים (מבשר טוב ברכות ב, ט) ראייה לדברי רע"א, מדברי הפוסקים אם צריך לברך על מאכל שאסור לאכלו. שהרמב"ם כתב (ברכות א, יט) שאינו מברך, והראב"ד כתב שצריך לברך. ובשערי תשובה (או"ח קצ"ו, א) כתב בשם שו"ת הב"ח שאם נדר או נשבע שלא יאכל איזה דבר ועבר ואכל חייב לברך לבסוף, אבל בתחלה שרוצה לאכול שבשעת ברכה רוצה לעשות איסור עכ"פ אין לו לברך [והמגן אברהם כתב שלגבי ברכה אחרונה שהיא דאורייתא יש להחמיר ולברך, וכ"כ המ"ב].

ואפשר לבאר את החילוק בין ברכה ראשונה לאחרונה, שהברכה הראשונה היא על האכילה, ולכן אין לברך על אכילת איסור, אבל ברכה אחרונה היא על מה שנהנה בשביעתו, וסוף סוף הוא שבע ויש לו להודות על כך.

והוסיף לבאר לפי זה מה שדנו הפוסקים (עי' ברכי יוסף או"ח רד, ג) אם טעה ובירך ברכה אחרונה במקום ברכה ראשונה האם יוצא ידי חובה בכך. ודנו לגבי ברכת בורא נפשות ועל המחיה, אמנם לגבי ברכת המזון

שברכה ראשונה היא על המאכל וברכה אחרונה היא על השביעה, ולכן לא שייך לברך ברכה אחרונה קודם שאכל.

לא דנו, ונראה שבזה כו"ע מודים שאינו יוצא ידי חובה.
וביאור הדבר הוא עפ"י דברי רע"א הנ"ל,

"ולעבדו בכל לבבכם"

ותמורת עבודת פרך בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה נתן עלינו יתברך עול עבודתו תרי"ג מצותיו וכו' מ"מ מפי השמועה למדו דיש כאן מצוה פרטית וכו' ואם לא כיון בה לא יצא ידי חובתו ועונשו גדול מאד.

ומבואר בדבריו חידוש גדול, שבמצות תפילה הכוונה מעכבת כי העיקר העבודה היא בלב, ואם לא כוון לא יצא ידי חובתו.

וכן כתב מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל (שם) לדייק מדברי הרמב"ם שכתב (תפילה ד, א), חמשה דברים מעכבין את התפילה אף על פי שהגיע זמנה, טהרת ידים, וכיסוי הערוה, וטהרת מקום תפלה, ודברים החופזים אותו, וכוונת הלב. ובהמשך דבריו (הלכה טו) כתב, כוונת הלב כיצד כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה, ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה, מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו, לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו, אמרו חכמים ישהה שלשה ימים עד שינוח ותתקדר דעתו ואח"כ יתפלל.

ומסתימת דבריו משמע שדין הכוונה הוא על כל התפילה. ולכאורה יש להקשות ממה שכתב (תפילה י, א) מי

א. הרמב"ם (ספר המצוות, עשין ה) מנה את מצות התפילה במנין המצוות, וביאר, שאף שהוא מצוה כללית על עבודת ה', יש בו ציווי פרטי על התפילה. וכן כתב בהלכות (תפילה א, א) מצוות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר "ולעבדו בכל לבבכם" (יא, יג), אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, ואין מנין התפלות מן התורה, ואין משנה התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה.

אמנם הרמב"ן (שם) השיג עליו וכתב, שחייב התפילה הוא רק מדרבנן, ורק בעת צרה יש מצוה מן התורה להתפלל ולזעוק לה'.

וכתב מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל (תפילה ד, א) שאף לשיטת הרמב"ן אם מתפלל מקיים מצוה דאורייתא, ורק נחלקו בחיובה האם יש חיוב מן התורה, אבל קיומה וענינה ודאי שהוא מן התורה.

ב. ובספר החרדים (א, י) כתב, להתפלל בכל יום בכוונת הלב שנאמר ואותו תעבודו וכתוב ולעבדו בכל לבבכם, אף על פי שהיא מצוה כוללת כל תרי"ג מצוות שעבדיו אנחנו שהוציאנו מארץ מצרים מהיות להם עבדים

שהתפלל ולא כיון את לבו יחזור ויתפלל
בכוונה, ואם כיון את לבו בברכה ראשונה
שוב אינו צריך. וכאן משמע שהכוונה
מעכבת רק ברכה הראשונה.

ותירץ מרן הגר"ח זצ"ל, שיש שני כוונות
בתפילה, יש כוונה של פירוש
הדברים, ויש כוונה שיכוון שעומד הוא לפני
המלך, וכמו שכתב הרמב"ם (ד, טז) כיצד
היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות
ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה.

ויש לומר שדין כוונה זו אינה מדין כוונה
בעלמא, אלא שהוא מדין התפילה,
שאם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו
שעומד לפני ד' ומתפלל אין זה מעשה
תפלה, והרי הוא בכלל מתעסק שאין זה
מעשה כלל. ולכן כוונה זו מעכבת בכל
התפילה, ואם לא כוון כוונה זו הרי הוא כמו
שדילג מילים באמצע התפילה שאינו יוצא
ידי חובה.

אבל לענין הכוונה של פירוש הדברים, שהיא
תוספת על הכוונה שעומד לפני המלך,
בזה פסק הרמב"ם שרק בברכה הראשונה
פירוש המילות מעכב.

ולכאורה יש מקום לפרש כן את דברי
החרדים, שהכוונה שעומד לפני
המלך היא המעכבת בתפילה, שהיא
העבודה שבלב, ואם לא כוון כן אינו יוצא ידי
חובתו.

אמנם החזון איש (גליונות) כתב על דברי
הגר"ח, זהו דבר שאי אפשר, דבשעה
שמתעשת ולבו מהרהר בדבר מהדברים
בודאי יש כאן היסח הדעת מכוונה שכתב

הר"מ, וכבר אמרו (ב"ב קסד, ב) דעיון תפילה
אין אדם ניצול בכל יום. ולולי דברי הגאון ז"ל
יש לומר, דהרמב"ם בפרק ד' בעיקר
התפילה איירי, ועניינה, אבל שיעור שחיבו
חז"ל לעכב, פירש בפרק י'. וכל אדם העומד
להתפלל לא שייך בו מתעסק, ולעולם יש בו
ידיעה כהה שהוא תפילה לפניו ית' אלא אין
לבו ער כל כך, ובידיעה קלושה זו סגי
בדיעבד, אלא שאינה רצויה ומקובלת כל כך.
וע"ע באבי עזרי (שם). ובעמק ברכה (תפילה,
א) שהאריך בחידוש זה.

ג. החיי אדם בקיצור ספר חרדים כתב, שכיון
שהמתפלל בלא כונה ביטל עשה זו, לכן
ראוי לכל איש שאחר תפלת שמונה עשרה
יתפלל תפילה קצרה מה שהוא צריך ויהיה
בלב שלם כדי לקיים מצוה זו.

ד. ועוד הוסיף החיי אדם, שאף לשיטות
שסברו שמצוות אין צריכות כוונה (שו"ע
או"ח ס, ד), אם עושה מצוה בלי כוונה ביטל
מצות עשה זו, שהרי לכו"ע נאמר פסוק זה
על כל המצוות, ואף שיוצא ידי המצוה אבל
עבר על עשה זו.

אמנם האמרי בינה (או"ח, יד) כתב להקשות,
שאם לכו"ע יש מצות עשה לכוון בכל
המצוות, מדוע אם אינו מכוון מקיים מצוה
(לשיטות שלא צריך כוונה), והרי היא מצוה
הבאה בעבירה, וכדי שלא יעבור על העשה
נאמר שאינו מקיים את המצוה ועל ידי זה
לא יבטל את העשה [וכמו שכתבו הרשב"א
והרמב"ן (יבמות קג, ב) להוכיח כן ממה שאמרו
(ר"ה כח, א) שאם תקע בשופר של עולה או
שלמים יצא משום שמצוות לאו ליהנות נתנו,
אבל אם מצוות ליהנות נתנו לא היה יוצא ידי
חובה, כיון שהיא מצוה הבאה בעבירה, וכדי

שלא יעבור על איסור מעילה אינו יוצא ידי חובת תקיעה ושוב לא נהנה ולא מעל].

(חגיגה ו, א) למ"ד מצוות צריכות כוונה, מדוע חייבו חכמים קטן במצוות מדין חינוך, והלא אינו מקיים את המצוה כלל כיון שאינו בר כוונה.

ולכן כתב האמרי בינה, שמי שסובר שמצוות צריכות כוונה למד זאת מפסוק זה "ולעבדו בכל לבבכם", והיא מצוה שצריך לכוון בכל מעשה המצוות, ואם עשה מצוה וחסר בכוונתה, עובר על עשה זו, ולכן הם סברו שאינו יוצא ידי חובת המצוה כי היא מצוה הבאה בעבירה, ומפני כך אינו יוצא ידי חובה כדי שלא יעבור על העשה. אבל מי שסובר שמצוות אין צריכות כוונה, חולק וסובר שאין לדרוש מהפסוק "ולעבדו בכל לבבכם" חובת כוונה בכל המצוות, ולכן אם עשה מצוה בלי כוונה יוצא בה ידי חובה ולא עבר על עשה.

וכתב האמרי בינה ליישב, שכיון שהחיוב לכוון במצוות אינו חלק מחובת ודין המצוה עצמה (וכמו שכתבו האחרונים שאם לא כוון הוא כמתעסק) אלא הוא חיוב מהפסוק "ולעבדו בכל לבבכם", ואם כן קטן שלא חייב במצוה זו, יכול לקיים מצוה אף בלא כוונה, ואין זה נחשב למצוה הבאה בעבירה כיון שאינו מחוייב לקיים מצוה זו של כוונה במצוות, ורק גדול שחייב במצוה זו לכן אינו מקיים אף מצוה בלא כוונה כדי שלא יעבור על עשה זו של חיוב כוונה במעשה המצוות.

ולפי זה כתב ליישב את קושיית הטורי אבן

תפילה על רשע שיחזור בתשובה

עצמו "השיבנו אבינו לתורתך" זה משום שבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ורוצה שיעזרו לו משמים, אבל מה יועיל במה שמבקש רחמים על חבירו והוא אינו רוצה לחזור בתשובה. ונשאר בצ"ע.

ובשו"ת מעיל צדקה (ז) כתב, שעל דרך הרוב הבחירה היא ביד האדם, אולם לפעמים הקב"ה מטה את לב האדם לטובה וכמו שכתוב לב מלך ביד ה' (משלי כא, א), ולכן אין להתפלל על רשע שיחזור בתשובה כיון שעל דרך הרוב זו תפילת שווא. ומה שרבי מאיר היה מתפלל על שכניו הרעים זה

מסופר בברכות (י, א) שהיו לרבי מאיר שכנים רשעים שציערו אותו הרבה, ורבי מאיר התפלל עליהם שימותו, ואשתו טענה לו שצריך להתפלל עליהם שיחזרו בתשובה, ובסוף התפלל עליהם וחזרו בתשובה.

והקשה המהרש"א, הרי כתוב בפסוק "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה" (י, יב), ולמדו מכאן (ברכות לג, ב. נדה טז, א) שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ואם כן איך שייך להתפלל על חבירו שיחזור בתשובה, ומה שאדם מתפלל על

שהיו בורים ועמי ארצות (כך פירש רש"י)
שיחזרו בתשובה.

והחזון איש (ליקוטים בסוף אורח חיים ובסוף
טהרות) כתב, שאם מתפלל על חברו
שיתקרב לה', אין זה נחשב שהקב"ה עושה
את הקירוב, כיון שנעשה על ידי תפלת
נברא, וכל ישראל כאיש אחד. ולכן צריך
להתפלל על חברו שיחזור בתשובה.

וכן ציין רע"א בגליון הש"ס (ברכות, שם)
לדברי מדרש הנעלם (וירא, על הפסוק
המכסה אני מאברהם) שכתב, שמצוה לו
לאדם להתפלל על הרשעים כדי שיחזרו
למוטב ולא יכנסו לגיהנם.

משום שהיו מצערים אותו, והתפלל אף על
עצמו שלא יצטער מהם. ולכן אף אב יכול
להתפלל על בנו שהוא רשע משום
שמצטער בכך.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ד, מ) כתב,
שהתפלה היתה שלא יהיו להם
ניסיונות ויוכלו לחזור בתשובה, או שיזדמן
להם לשמוע דברי מוסר ולהתעורר מהם.

אמנם כתב המעיל צדקה, שאם הוא רשע
מחסרון ידיעה מצוה להתפלל עליו,
וכמו שמתפללים על כל מכה וחולי של
חברו. וכן מצינו בתענית (כג, ב) שאשתו של
אבא חלקיה היתה מתפללת על שכניהם

במצות יראה ה'

עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים
דעות.

ומבואר בדבריו שיש שני סוגי יראה, יש
יראת העונש, ויש יראת הרוממות,
שבא ליראה מפני שמרגיש את גדלות ה'
ומכיר בשפלותו.

ובהלכות תשובה (י, א) כתב, אל יאמר אדם
הריני עושה מצות התורה ועוסק
בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות
בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא,
ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן
כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או
כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא, אין ראוי
לעבוד את ה' על הדרך הזה, שהעובד על
דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת
הנביאים ולא מעלת החכמים, ואין עובדים

"מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם ליראה את
ה' אלקיך" (י, יב). וכתב הרמב"ם בספר
המצוות (עשין, ד), שצונו להאמין יראתו
יתעלה ולהפחד ממנו ולא נהיה ככופרים
ההולכים בקרי אבל נירא ביאת ענשו בכל
עת. אולם בהל' יסודי התורה (ב, א) כתב,
הקל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו
וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלקיך,
ונאמר את ה' אלקיך תירא, והיאך היא הדרך
לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם
במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה
מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא
אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה
לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה
נפשי לאלקים לאל חי, וכשמחשב בדברים
האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד
ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה

ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה.

ולכאורה דבריו סותרים למה שכתב בספר המצוות שהמצוה ביראת ה' היא על דרך יראת העונש, וכאן כתב שדרך זו היא רק לנשים וקטנים, והעיקר הוא לעבוד את ה' בדרך אהבה.

ויש ליישב את דבריו על פי דברי ספר החינוך (מצוה תלב) שכתב, וזאת אחת מן המצוות התמידיות על האדם שלא יפסק חיובן מעל האדם לעולם אפילו רגע אחד, ומי שבא דבר עברה לידו חייב להעיר רוחו ולתת אל לבו באותו הפרק שהשם ברוך הוא משגיח בכל מעשה בני אדם וישיב להם נקם כפי רוע המעשה. ועובר על זה ולא שת לבו בכך באותן שעות, ביטל עשה זה, שזו היא שעת קיום עשה זה בכיוון, ואולם כל ימי האדם וכל עתותיו בכלל המצוה לעמוד זריז ונזכר עליה.

ומבואר מדבריו, שעיקר המצוה של יראה הוא בשעת הניסיון שבא לאדם לעבור עבירה, ואם כן יש ליישב את דברי הרמב"ם, שבשאר הזמן כשעוסק במצוות ובלימוד התורה עיקר העבודה צריכה להיות מאהבה, אבל כשבא לידו מעשה עבירה צריך לפרוש משום יראת העונש.

אמנם במסילת ישרים (פרק כד) משמע לא כן, שכתב, כי יראת הרוממות הוא בשעת המעשה או בשעת העבודה, או בפרק העבירה, דהיינו או בשעה שהוא עומד ומתפלל או עובד, שאז יבוש ויכלם ירעש וירעד מפני רום כבודו יתברך, או בשעה

שמזדמנת עבירה לפניו והוא מכיר בה שהיא עבירה, שיעזוב מלעשותה למען אשר לא יעשה דבר למרות עיני כבודו ח"ו, אך יראת החטא היא בכל עת ובכל שעה, שהנה בכל רגע הוא ירא פן ישל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו ית', ועל כן נקראת יראת חטא, כי עיקרה יראה מן החטא שלא יכנס ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות או מחמת העלם יהיה באיזה דרך שיהיה.

ומבואר בדבריו, שיראת העונש צריכה להיות בכל שעה קודם שיחטא, ואילו בשעת החטא עצמו צריך לעזבו מפני יראת הרוממות.

ויש להביא את דבריו הנוקבים של הנפש החיים (פרקים, ח) שכתב, "עוד אחת יוכל לפתותך בחבילות ראיות שתכלית עבודת האדם הוא רק להשיג יראת הרוממות, ורק על זה יהיו עיניו ולבו כל הימים ושיראת העונש ובושה מבני אדם, היא מדה גרועה שבגרועות, והראוי לשרש אותה מלבך, ויניח לך יצרך להוסיף יראה על יראה ביראת הרוממות עד שיקבע בלבך שיראת העונש והבושה מבני אדם היא עבירה, ותהיה בורח ממנה כבורח מן העבירה, עד שיוכל להיות שתלכד ברשתו שלא לאפרושי מאיסורא בזמן שאין לך יראת הרוממות כראוי, ויקל לך כל דבר באשר יראה לך פנים מפנים שונים בזה, ויוכל להולד מזה, שאם יוכיחך אדם ויראה לך שאתה עובר על איזה דין, ישיאך לבך שלא לאפרושי מזה כל זמן שיראת המוכיח על פניך, באמרוך שרק אין יראת אלקים בזה רק יראת אדם ויראה חצונית.

וכבר הורונו חז"ל בברכת ריב"ז לתלמידיו
(ברכות) שתהא מורא שמים עליכם
כמורא בו"ד וכו'. ומי לנו גדול וחסיד מרב
עמרם חסידא, ועכ"ז כשנזדמן לידו פעם א'
דבר עבירה פתאום ר"ל כמובא שלהי
קדושין, נלחם בתחבולות להנצל מרשת

יצרו אף מחמת הבושה מהבריות, רק שלא
לעבור ח"ו על מצות בוראו ית"ש, ונראה
הגם שהקב"ה חס על כבודן של צדיקים,
עכ"ז קבעה להאי עובדא בתלמוד, להורות
לנו דרכי ה' הישרים".